

Anna-Maria Åström, Bo Lönnqvist, Yrsa Lindqvist 2001: *Gränsfolkets Barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävande i kulturanalytiskt perspektiv*. Svenska litteratursällskapet i Finland. Folklivsstudier XXI. Helsingfors Ill. 479 s.

Anmeldt av Anders Gustavsson,
Universitetet i Oslo

Tre finlandssvenska etnologer, Anna-Maria Åström, Bo Lönnqvist och Yrsa Lindqvist, har skrivit ett övergripande och sammanfattande arbete om den finlandssvenska befolkningsgruppen i Finland med anor sedan medeltiden. Den uppgår nu till omkring 6% av befolkningen. Studien är ett resultat av ett forskningsprojekt inom Finlands akademi 1994-1997 med titeln *Kulturell konfrontation och självbild*. En del av uppsatserna i boken har varit publicerade i andra sammanhang i och utanför Finland, men nu ingår de i ett större analytiskt sammanhang. Empirin har huvudsakligen insamlats från 1970-talet och framåt. Källmaterialet består både av svar på utsända frågelistor och utgör resultat av etnologiska fältarbeten. Därtill kommer brev, dagböcker, tidningar och tryckta skrifter från äldre tid.

Boken består av sju huvudkapitel. Var och en av de tre författarna skriver ett eller flera avsnitt i varje kapitel. Det är i en recension omöjligt att komma in på alla de trettio avsnitten i boken. Därför gör jag ett subjektivt urval och fäster huvudvikten vid sådana avsnitt som jag finner speciellt intressanta ur ett nordiskt men även ett europeiskt perspektiv.

Den övergripande frågeställningen i boken gäller hur finlandssvenskarna betraktats som annorlunda av den finska majoritetsbefolkningen och hur de sett på sig själva som annorlunda. Synen på finlandssvenskarna är alltså det framträdande och hur fin-

landssvenskheten skapats och skapas i kontakt med finländarna. Både likhet och olikhet gör sig gällande, och detta är intressant att studera. Det blir aktuellt för författarna att anlägga såväl kontakt- som konfrontationstematik och att följa detta i ett processperspektiv under de senaste hundra åren. Konstruktionen av den finlandssvenska språkgruppen som en grupp med särartade drag är enligt Anna-Maria Åström över hundra år gammal. Vid en allmän folkräkning 1880 skilde man för första gången olika språkgrupper åt, och då utgjorde de svenskspråkiga omkring 14% av Finlands befolkning. Vid landets självständighet 1917 fick de fullständiga medborgerliga rättigheter på sitt eget språk. Svenskan blev det ena av nationalspråken och är så fortfarande. Detta är unikt om man jämför med andra språkliga minoriteter över hela världen. Finlandssvenskarna blev en integrerad del av den nya nationen. Nationellt tillhörde man Finland, men språkligt talade man svenska. Endast ön Åland fick 1921 en viss territoriell suveränitet men inte övriga kustområden med omfattande svenskspråkig befolkning i Nyland, Åboland och Österbotten. Genom att finlandssvenskarna tillhörde den finska nationen och samtidigt den svenskspråkiga gruppen menar Anna-Maria Åström att de upplevde en dubbelidentitet som var fullt möjlig att leva med. Finlandssvenskarna har hela tiden varit lojala mot den finska nationen och inte betraktat Sverige som ett moderland. Man slår vakt om Finlands flagga och uppfattar den som sin egen.

Det teoretiska perspektivet i boken är kulturanalytiskt och kulturanthropologiskt. Anknytningar görs till aktuell etnicitetsforskning och tysk kulturmötesforskning inom etnologin. Diskussioner förs också om identitets- och minoritetsproblematik. Ett inifrånperspektiv problematiseras med tanke på att forskarna själva tillhör den fin-

landssvenska språkgruppen. Dessutom kommer de från huvudstaden och inte från landsbygden eller mindre städer där en stor del av finlandssvenskarna bor.

En utgångspunkt för undersökningen är att finlandssvenskarna utgör en heterogen grupp. På landsbygden utmed kusterna har fiskare, hantverkare och bönder bott och i städerna en borgerlig elit. Därtill fanns fram till början av 1900-talet också tjänstemän och ämbetsmän över hela Finland. De utgjorde en överklass jämfört med den finska befolkningen, och det medförde en tydlig gränsdragning i livsföringen. Socialt sett har dessa kategorier av finlandssvenskar stått långt ifrån varandra. Det som förenade dem var språket. Den gemensamma hotbilden utgjordes av det finska språkets framträngande. De svenskspråkiga samlade sig kring det nybildade "Svenska folkpartiet" 1906 och började från 1908 att fira kung Gustav II Adolfs dödsdag den 6 november som "Svenska dagen".

Anna-Maria Åström har genom fältarbeten på 1980-talet specialstuderat tre finlandssvenska småstäder, Kaskö, Ekenäs och Lovisa, med inriktning på kontakterna mellan svensk- och finskspråkiga invånare och deras självbilder och bilder av varandra. Kaskö och Lovisa förlorade sin svenskspråkiga majoritetsposition på 1960- respektive 1970-talet, medan Ekenäs fortfarande har en klar svensk prägel. 1996 bodde där endast 17,5% finskspråkiga mot 70% i Kaskö och 59,5% i Lovisa. De finskspråkiga som flyttat in från olika delar av Finland, har utgjort en arbetarkultur inom de framväxande industrierna och har bott i utkanterna av städerna. De svenskspråkiga fortsatte som en överklass och benämndes bl a "noblessen" eller "gräddan". Både socialt och i rummet fanns påtagliga avstånd mellan de svensk- och finskspråkiga. Åström

framhåller att "det *ojämna mötet* skulle komma att bli en ingrediens i all kommunikation framöver" (s 116).

Anna-Maria Åström och Yrsa Lindqvist har studerat nedlåtande stereotyper som finlandssvenskar och finländare har använt mot varandra. Finlandssvenskarna benämndes ofta "hurri" = svensktalande eller "vasenkätiset", de vänsterhänta. Bo Lönnqvist diskuterar synen på begreppet språkgräns som en rumslig företeelse, vilket blev aktuellt från och med 1900-talets början, och det gäller speciellt landsbygden. Detta begrepp är emellertid problemiskt att tillämpa på Finland eftersom många områden har varit tvåspråkiga. Man kan säga att gränserna mera är mentala än rumsliga.

Med utgångspunkt i svar på frågelistor analyserar Yrsa Lindqvist minnesbilderna i efterhand av språkstriderna på nationell nivå, och särskilt inom universiteten, under 1930-talet mellan finskan och svenskan. Bl a blev svenska skyltar övermålad, och sammandrabbningar förekom mellan ungdomar i Helsingfors på "Svenska dagen". 100 000 svenska namn blev förfinskade under denna period. Krigsutbrottet vid andra världskriget satte emellertid stopp för språkstriderna. Lindqvist har även studerat finländares uppfattningar om de svenskspråkiga inför vilka man kände sig underlägsna. Detta har medverkat till att finlandssvenskarna gärna betraktats som överlägsna och stolta, dvs tilldelats övervägande negativa egenskaper. I senare tid har de svenskspråkiga dessutom betecknats som homosexuella. En motsvarande stereotyp bland finlandssvenskar avser dryckeskulturen där finländarna ansetts dricka mycket brännvin vid veckosluten för att berusa sig.

Vid slutet av 1800-talet började den svenskspråkiga överklassen få allt större intresse för sin förhistoria, vilket Bo Lönnqvist har belyst på ett inträngande

sätt. En uppfattning gjorde sig gällande att de svenskspråkiga härstammade från vikingarna. Det uppstod en vikingaromantik. Detta fick en viktig symbolisk betydelse för att man skulle samlas till kamp för det svenska språket och för ett eget territorium. När tankarna på ett Svenskfinland som ett territoriellt begrepp växte sig starkare omkring 1920, blev den finlandssvenska folkkulturen och utforskningen av den allt intressantare. Tidskriften *Budkavlen* etablerades 1922, och Gabriel Nikander installerades vid Åbo akademi som den förste professorn med inriktning på svensk folklivsforskning i Finland. Däremot lyckades man inte få till stånd ett centralmuseum för Svenskfinland. Under 1920-talet fick varje svensk- och tvåspråkig bygd en bygdedräkt, vilket förstärkte hembygdkänslan på de olika orterna.

Kulturmöten har inte bara ägt rum mellan finlandssvenskar och finländare utan även mellan olika kategorier av finlandssvenskar. Ett sådant möte har Anna-Maria Åström studerat med avseende på den årligen återkommande strömmingsmarknaden i Helsingfors under 1900-talet. Fiskarbefolkningen i skärgården med låg social rang har kommit med sin fångst till staden och mött de svenskspråkiga huvudstadsborna med hög social ställning. Med förebilder hos Pierre Bourdieu diskuterar Åström hur ett symboliskt byte, eller "en ekonomi byggd på god tro" (s 300), ägt rum vid affärstransaktionerna varigenom en sorts social utjämning skett. En form av förbund har ingåtts på det symboliska planet varigenom det svenska språket har levt upp vid marknadstillfällena. Känslan av svensk identitet förstärktes både bland lantbor och stadsbor. Analysen i denna delstudie är både inträngande och djuplodande.

För att finlandssvenska skolungdomar skall få tillfälle att träffas och stärka känslan

av samhörighet anordnas årligen sedan 1961 stafettkarnevaler som avser hela Svenskfinland. Detta har specialstuderats av Anna-Maria Åström. Tävlingarna har blivit mycket populära, och deltagarantalet har ökat från 700 1961 till 6 000 1995. Åström framhåller att ungdomarna under en dag om året "är med om att skapa det imaginära Svenskfinland" (s 345). Den symboliska gemenskapsbetydelsen är den avgörande och inte frågan om vilket av de lokala lagen som vinner tävlingen. På senare år har inflytandet från Sverige dessutom gjort sig allt mer gällande inom populärkulturen. Finlandssvenskarna tar gärna del av svensk television, som hela Svenskfinland kan se fr o m 1988. Svensk underhållningsmusik är också mycket populär.

I ett längre kapitel i slutet av boken riktar Anna-Maria Åström blickarna ut mot Europa, vilket har ett principiellt internationellt intresse. Hon jämför finlandssvenskarnas situation historiskt sett med vad som hänt med etniska minoriteter i mellersta Europa. Källorna består av redan skriven litteratur på området. Ett exempel avser polacker bosatta i Litauen, som liksom Finland blev en självständig stat efter första världskriget. En fråga för dessa polacker var om de skulle hålla fast vid det polska språket när den litauiska nationalismen växte sig stark under 1900-talet. Här förekom, i motsats till fallet för finlandssvenskarna, ingen lagstadgad rätt för det polska språket att fungera på lika villkor med det litauiska språket. Polskan levde bara kvar inom den intellektuella eliten. På liknande sätt gick det för den tyska minoriteten i Ungern. Lantbefolkningen blev ensam om att bibehålla det tyska språket, och de blev alltmer isolerade under 1900-talet. Motsvarande situation inträffade för sudettyskarna i Tjeckoslovakien efter andra världskriget och för

den tyska minoriteten i Transsylvanien som efter 1918 kom att tillhöra Rumänien. Ingenstans i Centraleuropa har några minoriteter upplevt en sådan stark juridisk och social ställning som finlandssvenskarna har haft i Finland från självständigheten 1917 och grundlagen 1919. I och med att Finland då fick två nationalspråk utgör finlandssvenskarna statsrättsligt sett inte en minoritet utan en del av nationen. Först efter andra världskriget har ordet minoritet börjat förekomma inom den finlandssvenska retoriken så som den uttrycks genom Svenska folkpartiet.

Denna bok kan betraktas som ett standardverk över den finlandssvenska språkgruppens situation i Finland med tonvikt på de senaste hundra åren. En del ny forskning presenteras. Det sker också en sammanställning av undersökningar som tidigare varit publicerade på spridda håll och därmed svåråtkomliga. Boken bör läsas av var och som är intresserad av nationalitets-, minoritets-, etnicitets- och kulturmötesproblematik i ett historiskt perspektiv.